

ЛИТЕРАТУРА

1. Макаров, А. В. Болонский процесс: европейское пространство высшего образования: учеб. пособие / А. В. Макаров. – Минск: РИВШ, 2015. – 260 с.
2. Jensen, Eric. Teaching with the brain in mind / Eric Jensen. – 2nd ed. Association for Supervision and Curriculum Development Alexandria. – Virginia USA, 2005. – 186 p.

ПРАЦЭС ЭКСПРЭСІВІЗАЦЫІ Ў СІНТАКСІСЕ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ ПЕРЫЯДАЧНЫХ ВЫДАННЯЎ THE PROCESS OF EXPRESSIVIZATION OF THE BELARUSIAN PERIODICAL EDITIONS SYNTAX

Я. І. Місцюкевіч
Y. Mistsiukevich

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, МДЭІ імя А. Д. Сахарова БДУ,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь
kfl@iseu.by
Belarusian State University, ISEI BSU, Minsk, Republic of Belarus

Артыкул прысвечаны апісанню асноўных сродкаў і адзінак экспрэсівізацыі сінтаксісу мовы сучасных беларускамоўных друкаваных выданняў. Апісваюцца некаторыя асаблівасці мовы сродкаў масавай інфармацыі. На аснове сабранага фактычнага матэрыялу праведзены колькасны аналіз экспрэсіўных сродкаў, якія з'яўляюцца найбольш характэрнымі для беларускамоўных друкаваных выданняў.

The article describes the basic tools and units of syntax *expressivization* of modern Belarusian print media. It describes some of the features of the media language. On the basis of the collected actual material quantitative analysis of expressive means which are the most characteristic for Belarusian publications has been conducted.

Ключавыя словы: стылістыка, экспрэсівізацыя, экспрэсіўны сінтаксіс, паўторы, антытэза, умаўчанне, інверсія, пыталыныя канструкцыі, устаўныя канструкцыі, градацыя, вокліч.

Keywords: stylistics, *expressivization*, expressive syntax, *repetitions*, anthesis; aposiopesis; inversion, *interrogative structures*, parenthesis, *gradation*, *exclamation*.

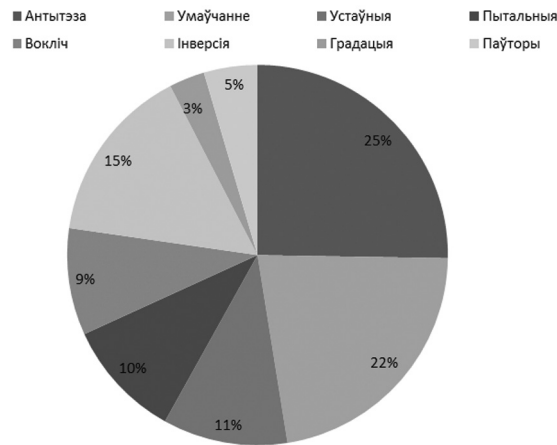
На сучасным этапе развіцця беларускай лінгвістычнай навукі на першае месца выходзяць даследаванні мовы і маўлення. Аб'ектам і прадметам у працах беларускіх вучоных выступаюць дынамічныя з'явы і працэсы, у тым ліку і працэс экспрэсівізацыі, а гэта значыць і спосабы і сродкі экспрэсіўнага сінтаксісу. Разам з тым, экспрэсіўны сінтаксіс – новы і актуальны напрамак беларускага мовазнаўства, які стаіць толькі на пачатку свайго развіцця.

Мова – з'ява, якая дакладна і поўнавартасна адлюстроўвае ўсе змены, тэндэнцыі, асаблівасці развіцця грамадства на ўсіх этапах, мова і маўленне мяняецца пад уздзеяннем вялікай колькасці экстралінгвістычных фактараў, што не маюць знешнега кіравання. У сваю чаргу мова – дзейсны сугестыўны сродак, якім карыстаюцца сучасныя журналісты, кіраўнікі, палітыкі, прадстаўнікі розных прафесій і груп насельніцтва. Даследаванні дынамічных і экспрэсіўных працэсаў у мове дазваляюць праналізаваць найбольш эфектыўныя, прадуктыўныя сродкі ўздзеяння на светапогляд, разумовую дзейнасць чалавека. Мова – сродак, зброя, прылада, пры ўмове эфектыўнага валодання якой можна пабудаваць патрэбную рэальнасць за кароткі тэрмін. У сувязі з гэтым, нам бачыцца важным і актуальным прадставіць у дадзеным артыкуле агляд экспрэсіўных сродкаў і адзінак, якія шырока прадстаўлены ў беларускамоўнай публіцыстычнай літаратуры.

Мова беларускіх друкаваных выданняў паказальна адлюстроўвае ўздзеянне ўзуса на нормы літаратурнай мовы, гэта з'яўляецца вынікам дэмакратызацыі мовы сродкаў масавай інфармацыі, якая працягваецца і на сучасным этапе.

У аснове мовы сродкаў масавай інфармацыі ляжыць антыномія (уласцівыя мове пастаянна дзеючыя супярэчнасці, дзякуючы якім здзяйсняецца яе развіццё) дзвюх функцый мовы – інфармацыйнай і экспрэсіўнай [3]. Журналісты і карэспандэнты эмацыйна афарбоўваюць падзеі, здарэнні, сацыяльныя праблемы і з'явы, якія яны апісваюць, згодна са сваім стаўленнем да іх, такія асаблівасці адносіны выражаюцца як экспліцытна (з дапамогай сродкаў лексічнага ўзроўню мовы), так і імпліцытна (з выкарыстаннем сродкаў сінтаксічнага ўзроўню). Увогуле экспрэсівізацыя можа выступаць як вынік дэмакратызацыі мовы СМІ, перанос вуснага маўлення на пісьмовае, як асаблівасць мовы чалавека і як прадуманая аўтарская стратэгія, як сродак маніпуляцыі і фарміравання светапогляду чытачоў.

Метадам суцэльнай выбаркі было адабрана каля 2000 адзінак экспрэсіўнага сінтаксісу з наступных сучасных беларускамоўных газет і часопісаў: «Звязда», «Літаратура і мастацтва», «Полымя», «Алеся». Колькасны аналіз паказаў, што найбольш часта аўтары беларускамоўных артыкулаў карыстаюцца такімі экспрэсіўнымі сродкамі як антытэза (25% ад агульнай колькасці) і умаўчанне (22% ад агульнай колькасці).

Рысунк 1 – Экспрэсіўныя сродкі

Антытэза з’яўляецца найбольш частотным сродкам у сувязі з тым, што рытарычнае супрацьпастаўленне можа закранаць вялікі шэраг з’яў, станаў, паняццяў, вобразаў [2], апісаньня з дапамогай кантрасту, яны прадстаюць перад чытачом больш дакладна, ярка і паказальна, часта антытычна даюцца характарыстыкі, прыкметы ці апісанні з’яў і падзей: *Пазбаўленыя бацькоў, адчування дома, дзеці прагнуць яркага жыцця, натхняюцца прыгодніцкімі кнігамі, і гэтая максімалістычная ўстаноўка робіць з іх марыянэтак: палымяных дабраахвотнікаў высылалі на цаліну, у дзікія горы, на цяжкія працы, якія падлеткам здаваліся Эльдарада ўражанняў* (ЛіМ, 06.01.2016 г.); *Прыкладам, пра значнасць зямлі для чалавека, пра каханне, якое не ў гарачых прызнаннях, а ціхім сядзенні ля ложка хворага, у мілым сердаванні й буркатанні. Пра смерць, якая адначасова страшная і будзённая* (ЛіМ, 06.01.2016 г.). З дапамогай супрацьпастаўлення будуецца словазлучэнні і нават цэлыя сказы, у якіх кантрастнымі могуць выступаць усе члены, як галоўныя, так і даданыя.

Другой па колькасным паказчыку выступае з’ява ўмаўчання. Такі экспрэсіўны сродак часта накіраваны на імітацыю таго, што аўтар «за адно» з чытачом, будуецца атмасфера прыналежнасці да нейкай супольнасці, калі неабавязкова агучваць тое, што вядома кожнаму, ці наадварот ствараецца абстаноўка недагаворанасці, таямніцы, сакрэтнасці: *Прызнаюся, раней перажывала, калі бачыла, што ў людзей вочы заплюшчаныя, думала – спяць, бо нецікава ці я неэмацыянальна іграю. Але ўсё не так проста...* (Алеся, 30.08.2017 г.). З мэтай перадачы імпульсіўнасці ці падаксальнасці выкарыстоўваюцца перарвана-працягнутыя выказванні: *Уласна ў гэтай сціслай форме лети за ўсё праяўляецца блазненства рэжысёра: рапід, перавернуты экран, канцэнтрацыя на дэталях, мантаж джамп-кат, зваротнае здыманне, аб’яднанне розных па часе падзей... і адразу новая сустрэча* (Звязда, 02.12.2017 г.).

Інверсія (15 % ад агульнай колькасці экспрэсіўных адзінак) надае выказванню асаблівы тып выразнасці, гэта моцны сродак сэнсавага выдзялення, з дапамогай змены ўнарманаванга месца, пэўны член сказа атрымлівае павашаную нагрузку: *З’яднаць гэтыя дзве лініі ў адной апавядальнай манеры — арыгінальнай у сучаснай беларускай літаратуры (прыгадваецца яшчэ хіба толькі сямейная сага Паўла Касцюкевіча «План Бабарозы») — напоўніцу атрымалася ў Марыі Роўда ў кнізе прозы «Клінічны выпадак, альбо Дарэмныя ўцёкі», выдадзенай у 2015 годзе ў выдавецтве «Кнігазбор»* (ЛіМ, 05.03.2016 г.).

Як адзначае ў сваім даследаванні Д. Д. Сахно, інверсія дзейсны сродак выражэння суб’ектыўнай аўтарскай мадальнасці на сінтаксічным узроўні. Аўтары артыкулаў карыстаюцца гэтай уласцівасцю для стварэння экспрэсіўна-ацэначнай танальнасці [4]: *І калі на адным баку фільмы «Сляды на вадзе», «38 Сакавіка, мужчыны!» і серыялы для ў першую чаргу расійскага тэлеэкрана, незалежныя карціны з больш цявразым поглядам на навакольную рэчаіснасць я прымаю як манну нябесную* (Звязда, 11.12.2017 г.).

Устаўныя канструкцыі (10,5 % ад агульнай колькасці) візуальна, графічна і сэнсава аддзяляюць галоўны сэнс выказвання ад дадатковага: *Шэраг планаў, дзе камера здымае галоўнага героя праз нейкую рамку (створаную сценамі, праёмам у бетонным манументе ці нечым яшчэ) папярэднічае ўвогуле сэнсастваральнаму эпізоду, у якім супрацоўнікі АМАП падыходзяць да Васі-нешахода і некуды вядуць* (Звязда, 02.12.2017 г.). Устаўныя канструкцыі выкарыстоўваюцца з мэтай адлюстравання аўтарскай пазіцыі, прадстаўлення важных фактаў, адзнак, момантаў у адасобленай пазіцыі, што актуалізуе змест устаўкі: *Але адкрываем раздзел «Каманда» на сайце кінафестывалю і бачым у ім сціпную колькасць у пятнаццаць чалавек, якія цягнуць на сабе арганізацыю, складанне праграм, камунікацыю з гасцямі, адказнасць за якасць і «ідэалогію» «Лістапада» (для буйнога мерапрыемства гэта катастрафічна маленькі штат)* (Звязда, 25.11.2017 г.). У дадзеным прыкладзе аўтар з дапамогай устаўной канструкцыі выражае сваё стаўленне да праблемнага пытання, адкрыта акрэслівае сваю пазіцыю. Графічнае адабленне ўстаўной канструкцыі з дапамогай косак, працяжнікаў ці дужак візуальна ўзмацняе яе аўтаномнасць і сэнсавую адарванасць. На прыкладах з прааналізаванага матэрыялу можна бачыць, што прагматычная сіла ўстаўной канструкцыі не знаходзіцца ў прамой сувязі з яе месцам у асноўным сказе.

Пытальныя канструкцыі (10 % ад агульнай колькасці), сярод якіх пытальны-адказныя структуры, дубітацыя, рытарычныя пытанні, клічныя пытальныя сказы і інш. дапамагаюць стварэнню атмасферы ўзаемадзейнення,

імітуюць дыялог: *Чаму менавіта кнігавыданне? З якой прычыны абрана Біблія? Навошта змяічаць каментарыі, дзеля чаго ўжываецца старабеларуская лексіка? Не ўпэўнена, што сам першадрукар мог сфармуляваць дакладныя разгорнутыя адказы на гэтыя пытанні — хутчэй інтуітыўна адчуваў, што мусіць рабіць так, а не іначай* (Звязда, 15.08.2017 г.); *Здаецца, ну як адна энергасберагальная лямпачка ці дадатковая сметніца на вуліцы можа паўплываць на нашу зарплату? Можа!* (Алеся, 28.08.2017 г.). Пытальныя канструкцыі фарміруюць праблемнае поле ці акрэсліваюць тэму, далучаюць чытача да сумеснага роздуму, каб кожны дайшоў да вырашэння самастойна ці пад уплывам аўтарскай думкі. Аўтар арыентуе чытача спачатку на праблему, а потым на яе вырашэнне, такім чынам адбываецца імпліцытная сугестацыя, калі чытач лічыць, што гэтае вырашэнне адзінае правільнае.

Рытарычны вокліч ці экскламацыя (эпекфанесіс) (9% ад агульнай колькасці) самы дзейсны сродак перадачы кульмінацыі пачуццяў, эмацыйнага выбуху: *Давайце адмовімся ад усіх жывёлных прадуктаў! І ад сучаснай фармакалогіі таксама* (Звязда, 04.02.2017 г.); *Ідылія! Хоць і рухнула яна адным добрым летнім вечарам, на вачах* (Звязда, 28.07.2017 г.). Воклічы належаць да лінгварытарычных фігур, задача якіх не здзіўляць чытача, а ўздзейнічаць на яго, маніпуляваць яго свядомасцю. Такія фігуры ажыўляюць маўленне, робяць яго эмацыйным і натуральным, гэта дапамагае ўтрымліваць увагу чытача, садзейнічае больш легкаму ўспрыняццю тэксту, засваенню інфармацыі. Яркае, эмацыйнае выказванне прыцягвае чытача, але трэба маць на ўвазе іх сэнсавую ўмоўнасць.

Адна з асноўных мэт аўтара артыкула – гэта данесці інфармацыю найбольш поўна, без скажэння, быць дакладна панятым чытачом. Паўторы (4,5 % ад агульнай колькасці) выкарыстоўваюцца там, дзе патрэбным з’яўляецца пэўны стымул, сігнал: *Я чытаю кнігу на чужой мове і атрымліваю столькі задавальнення, калі разумею жарты, калі разумею стыль вярты прывіты, калі адчуваю эмоцыі, створаныя чужым для мяне інструментам. Чужымі пальцамі. Чужым языком. Чалавечым* (Маладосць, 07.02.2018 г.). Такім чынам дасягаецца канцэнтрацыя ўвагі, эмацыйнае і выдзяленне. Паўторы часта ўступаюць у адносіны стылістычнай канвергенцыі з іншымі экспрэсіўнымі стылістычнымі сродкамі (антытэзай, умаўчаннем, воклічам): *Радасна, радасна і горка, горка: хто не ўтрымаецца, слязінку пусціць, разумеючы «падтэкст», далікатнасць сітуацыі, нехта знарок адвернецца ці памкнецца хутчэй выйсці з залы: разрываўся, плакаў у гэты момант твой гармонік...* (Польмя, 13.07.2017 г.). Сінтаксічны паралелізм, паралельныя канструкцыі палягчаюць візуальнае і сэнсавое ўспрыняцце тэксту, дапамагаюць будаванню рытміка-інтанацыйнай кампазіцыі сказа, або звышфразавага адзінства: *«Мы павінны дзейнічаць, найперш у інтарэсах нашай сістэмы адукацыі, у інтарэсах падрыхтоўкі кадраў для нашай эканомікі. Ніхто не супраць дарожнай карты, ніхто не супраць адзінай адукацыйнай прасторы, але ў нас таксама павінны быць свае інтарэсы»* (Звязда, 02.02.2017 г.).

Найменш частотным з’яўляецца выкарыстанне градацыі (3 % ад агульнай колькасці). Гэта тлумачыцца цяжкасцямі ў падборы паняццяў, якія блізка па сэнсе апісваюць рэчаіснасць, але маюць адрозненне ў ступені семантычнай значнасці: *Так мы ўсіх разгонім у краіне — нікога не застаецца. І ў савецкае мінулае ніхто не хоча вяртацца, дык давайце выберам дарогу, каб кагосьці не пакрыўдзіць, не зачэпіць, не насаліць празмерна* (Звязда, 04.02.2017 г.). Такое сэнсавое нагнятанне часта выкарыстоўваюць падчас апісання рэзка негатыўных з’яў: *Алічаднасць, строгасць, нават пэўная суворасць у абыходжанні з кожным квадратным сантыметрам друкаванай плошчы звяртае на сябе ўвагу з першых старонак кнігі, паступова набываючы выразныя абрысы адной з характэрных адзнак індывідуальнага маўлення даследчыка* (Польмя, 13.07.2017 г.). Градацыя, больш папулярна ў жанры паэзіі, дзе характэрная рытмічная і інтанацыйная арганізацыя дапамагае ўзмацняць выразнасць гэтай сінтаксічнай фігуры.

Такім чынам, праведзены аналіз экспрэсіўных сродкаў дакладна адлюстроўвае агульную тэндэнцыю дэмакратызацыі і экспрэсівізацыі мовы перыядычных выданняў, што выражаецца ў насычанасці структурамі і канструкцыямі, характэрнымі для вуснага маўлення (пытальныя, устаўныя канструкцыі), эмацыйнасці (вокліч, градацыя, антытэза), прысутнасці парушэнняў сінтаксічных норм і ўзуса (паўторы, інверсія, умаўчанне). Ролю экспрэсіўных сродкаў цяжка пераацаніць, асабліва, калі разглядаць іх як сродак маніпуляцыі і сугестацыі. Дзякуючы выкарыстанню шэрагу сродкаў, аўтары артыкулаў будуць эфектыўныя стратэгіі маніпуляцыі і ўздзеяння на светапогляд чытача, арыентуючы яго ці, наадварот, дэарыентуючы ў насычанай інфармацыйнай прасторы. Аналізуючы напрамкі перспектывага даследавання экспрэсіўнасці ў беларускай лінгвістыцы, трэба адзначаць такія накірункі працы, як сістэмнае, структурнае апісанне экспрэсіўных сродкаў мовы розных стыляў і жанраў, а таксама супастаўляльныя, тыпалагічныя і параўнальныя даследаванні гэтай праблемы на прыкладзе розных моў. На дадзены момант грунтоўная праца ў гэтым напрамку ўжо вядзецца, але патрабуецца далейшае развіццё.

ЛІТАРАТУРА

1. *Акімова, Г. \ Н. Экспресивные свойства синтаксических структур / Г. Н. Акімова // Предложение и текст: семантика, прагматика и синтаксис. – Л. : ЛГУ, 1988. – С. 18–23.*
2. *Квятковский, А. П. Поэтический словарь / А. П. Квятковский // науч. ред. И. Роднянская. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 594 с.*
3. *Крысин, Л. П. К соотношению системы языка, его нормы и узуса / Л. П. Крысин // Коммуникативные исследования. – 2017. – №2 (12). – С. 20–31.*
4. *Сахно, Д. Д. Средства создания субъективной модальности в СМИ / Д. Д. Сахно // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XLII междунар. студ. науч.-практ. конф. – Новосибирск. – 2016. URL: [https://sibac.info/archive/guman/5\(42\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/5(42).pdf) (дата обращения: 10.03.2019).*
5. *Сковородников, А. П. Экспресивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка / А. П. Сковородников. – Томск, 1981. – 255 с.*